

3. Исаев Д.Н. Эмоциональный стресс, психосоматические и соматопсихические расстройства у детей. – СПб.: Речь, 2005. – 400 с.
4. Коркина М.В. Нервная анорексия / М.В. Коркина, М.А. Цивилько, В.В. Марилов. – М., 1986. – 176 с.
5. Матвеев А.А. Репрезентация эмоций у больных нервной булимией // Вестн. Моск. ун-та. – №4. – 2008. – С. 38-53. – (Сер. 14. – Психология)
6. Метаболический синдром / Под ред. Г.Е. Ройтберга. – М.: Медпресс-информ, 2007.
7. Соколова Е.Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности./ Елена Теодоровна Соколова. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 215 с.
8. Старшенбаум Г.В. Психосоматика и психотерапия: исцеление души и тела./ Геннадий Владимирович Старшенбаум. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2005. – 496 с.

This article presents an analysis of the existing works on a problem of the main forms of the eating behavior disorders. It was found that the psychological phenomenology of different forms of eating behavior disorders doesn't provide an integral picture.

Key words: eating behavior disorders, anorexia nervosa, bulimia nervosa, obesity, binge-eating disorder («overeating»), hyperphagic syndrome.

Отримано: 06.10.2009

УДК 159.976

О.Є. Мойсеева

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ АГРЕСІЇ

У статті здійснюється порівняльний аналіз різних психологічних концепцій агресії. Розглядаються три основні науково-психологічні підходи: 1) агресія як вроджений інстинкт; 2) агресія як відповідь на фрустрацію; 3) агресія в результаті соціального наuczіння. Досліджуються класичні тексти визнаних у даній галузі психологічної науки авторів та проведено експериментальні дослідження.

Ключові слова: порівняльний аналіз, психологічна концепція, агресія, науково-психологічний підхід, інстинкт, фрустрація.

В статье осуществлен сравнительный анализ различных психологических концепций агрессии. Рассматриваются основные научно-психологические подходы: 1) агрессия как врожденный инстинкт; 2) агрессия как ответ на фрустрацию; 3) агрессия в результате социального научения. Исследуются классические тексты признанных

в данній отрасли психологической науки авторов и проведены экспериментальные исследования.

Ключевые слова: сравнительный анализ, психологическая концепция, агрессия, научно-психологический подход, инстинкт, фрустрация.

У сучасній психології можна зустріти різні визначення та розуміння агресії (Л. Берковіц, А. Бандура, Е. Фромм, К. Лоренц, Дж. Доллард, З. Фрейд, А. Басс та інші). Численні інтерпретації проблеми агресії також були запропоновані такими видатними психологами, як Р. Берон, Д. Річардсон, Д. Майерс, Е. Аронсон, Р. Уотсон, Ф. Зімбардо та ін.

Порівняльний аналіз існуючих концепцій показує, що, поза чисто дескриптивними підходами до проблеми агресії (якою є, наприклад, класифікація агресивної поведінки, запропонована А. Бассом), всю гаму каузальних інтерпретацій проблеми можна звести до трьох основних концептуальних напрямків. Коротко їх можна сформулювати так:

- а) агресивні спонукання є вродженими (З. Фрейд, К. Лоренц, Е. Фромм та інші);
- б) агресія є відповіддю на фрустрацію (Дж. Доллард, Л. Берковіц та ін.);
- в) агресивна поведінка є результатом соціального навчання (А. Бандура та інші).

Незважаючи на те, що ці концептуальні напрями принципово відрізняються один від одного, тим не менш вони не є повністю взаємовиключними і в своїй сукупності створюють досить цілісну систему наукових уявлень про природу і закономірності функціонування агресії.

Передусім слід чітко відокремити самовпевнену, наполегливу, енергійну, цілеспрямовану поведінку від агресивної, тобто деструктивної поведінки, спрямованої на завдання шкоди, болю. Саме такий підхід об'єднує всіх визначних дослідників агресії. Наприклад, відомий спеціаліст із даної проблеми Л. Берковіц визначає агресію як «будь-яку форму поведінки, яка націлена на завдання кому-небудь фізичної чи психологічної шкоди» [1, с. 24]. Приблизно такої ж думки Девід Майерс, який характеризує агресію як «фізичну чи вербальну поведінку, спрямовану на завдання шкоди кому-небудь» [2, с. 485]. Слід зазначити, що таке визначення агресії не розповсюджується на ті випадки, коли людині завдається шкода випадково, нецілеспрямовано.

Вищезазначене розуміння агресії включає два її різновиди – ворожу та інструментальну. Як слушно відмічають Л. Берковіц, Д. Майерс та інші, джерелом ворожої агресії є злість, спрямована на єдину мету – нашкодити. У випадку ж інструментальної агресії нанесення шкоди не є самоціллю: тут агресія виступає як засіб досягнення певної мети. Д. Майерс дає влучні образні назви даним різновидам агресії, відповідно – «гаряча» та «холодна».

Л. Берковіц, принципово погоджуючись із попередньою класифікацією, вважає, що агресію слід розділити на два основних під-

види за критерієм мети. При цьому, на його думку, ворожу агресію більш правомірно «було б назвати «емоційною», «афективною» або «гнівною», оскільки вона викликається емоційним збудженням, причому мова йде про негативні емоції, коли агресор прагне завдати шкоди іншій особі» [1, с. 33]. Далі Л. Берковіч відмічає, що він буде «використовувати термін «емоційна агресія» з тим, щоб зробити акцент на розбіжностях між цією поведінкою та більш інструментально орієнтованими агресивними діями» [1, с. 33].

Приблизно таким же чином характеризує агресію інший відомий психолог – Еліот Аронсон. За Е. Аронсоном, агресія – це «поведінка, спрямована на те, щоб завдати шкоди або болю іншій людині» [3, с. 258]. Аронсон також говорить про два різновиди агресії: по-перше, це агресія як самоціль, яку він називає «ворожою», по-друге, це агресія, яка слугує будь-якій іншій цілі, або «інструментальна» агресія.

Інші дослідники агресії, Р. Берон та Д. Річардсон, у свою чергу, вважають, що «ворожа» агресія спрямована на завдання страждань жертві, між тим, як «інструментальну» агресію так само, як і попередні автори, розглядають як засіб досягнення певної мети [4].

Цікаву точку зору щодо згаданих різновидів агресії висловлює Альберт Бандура. Він дотримується думки, що, незважаючи на розбіжності в цілях, як інструментальна, так і ворожа форми агресії спрямовані на вирішення конкретних задач, а тому вони обидві по суті є «інструментальними» [5].

У результаті експериментів, спрямованих на вивчення агресії, були виділені основні критерії, виходячи з яких можна оцінювати поведінку як агресивну. Дослідники (Т. Фергусон, В. Рал, А. Маменді та інші) дійшли висновку, що «намір завдати шкоди, завдана шкода та порушення норми – ось основні критерії характеристики того чи іншого акту як агресивного» [6, с. 443]. Це означає, що в даному питанні особливого значення набуває соціально-нормативний контекст. Згідно з даною точкою зору, асоціальна поведінка з великою ймовірністю може бути оцінена як агресивна, а ті вчинки, які не порушують прийняті норми, не можна вважати агресивними. Відмітимо також те, що в даному підході відображений доволі важливий аспект проблеми агресії, а саме те, що суб'єктивна оцінка агресивної поведінки визначається соціальними нормами. Отже, одна і та ж поведінка може оцінюватися або не оцінюватися як агресивна: все залежить від того, з яких нормативних позицій ми підходимо до даного акту агресії. В таких умовах один і той самий акт агресії буде по-різному оцінюватися суб'єктом даного вчинку – агресором, об'єктом-жертвою та третьою стороною – спостерігачем.

Повертаючись до поглядів Р. Берона та Д. Річардсона на агресію, наведемо сформульоване ними визначення: «Агресія – це будь-яка форма поведінки, що спрямована на образу чи завдання шкоди іншій живій істоті, яка не бажає подібного поводження» [4, с. 26]. Відповідно до даного формулювання, Р. Берон та Д. Рі-

чардсон розглядають агресію як модель поведінки, а не як емоцію, установку чи мотив. На їх думку, як негативні емоції, так і установки та мотиви поєднуються в єдиній моделі особливої форми поведінки, спрямованої на завдання шкоди. Причому, вони підкреслюють, що наявність негативних емоцій, мотивів та установок, незважаючи на їх важливу роль в агресивній поведінці, по суті, не є необхідною умовою вчинення агресивних дій. Цікавим є той факт, що ці психологи вважають агресивною тільки ту поведінку, яка спрямована на живі істоти. Коли шкода завдається неживим об'єктам, то вони схильні оцінювати таку поведінку не як агресивну, а всього лише як експресивну, емоційну. Здається, що остання точка зору досить суперечлива, адже спирається всього лише на характеристику об'єкта агресії, між тим як сутність внутрішніх спонукальних сил суб'єкта агресивної поведінки лише частково змінюється у зв'язку з тим, живий об'єкт чи неживий: основоположне поняття про заподіяння шкоди фактично залишається. Отже, незалежно від того, живий об'єкт агресії чи неживий, ми маємо справу з однією і тією ж психологічною реальністю – з феноменом агресії.

Ще один відомий дослідник агресії А. Басс пропонує класифікувати агресію за такими парами критеріїв: 1) фізична – вербальна; 2) активна – пасивна; 3) пряма – непряма. Зі співставлення вказаних критеріїв виходить вісім категорій, які майже повністю охоплюють більшість можливих проявів агресивної поведінки. Отже, А. Басс пропонував такі вісім комбінацій, які він положив в основу категоризації агресивної поведінки:

1. фізична-активна-пряма;
2. фізична-активна-непряма;
3. фізична-пасивна-пряма;
4. фізична-пасивна-непряма;
5. вербальна-активна-пряма;
6. вербальна-активна-непряма;
7. вербальна-пасивна-пряма;
8. вербальна-пасивна-непряма [7].

Даний підхід, по суті, є дескриптивним: у ньому відображений описовий бік агресивної поведінки.

Ми більш детально зупинимося на концепції агресії, яка спирається на каузальні інтерпретації даного психологічного феномену. Уже на початку ХХ століття Уільям Мак-Дугал у своїй роботі «Вступ до соціальної психології» писав: «Цілий спектр поведінки людини, включаючи ворожу та агресивну, перебуває під контролем 18 різних інстинктів» [8, с. 423]. Таке пояснення агресивної поведінки, яке виходить виключно з принципу її інстинктивної детермінації, можна оцінювати як однібічне та в деякому сенсі – поверхове. В подальшому концепції про вроджену – інстинктивну природу агресії була розширена та наповнена новим змістом. У цьому, з одного боку, є незаперечна заслуга психоаналізу в особі Зігмунда Фрейда, з іншого боку – етіології в особі Конрада Лоренца.

Отже, Фрейд підтримував точку зору про вродженість агресії. Спочатку він інтерпретував агресію в її зв'язку із «принципом задоволення». Агресія розглядалася ним як відповідь на перешкоди, які виникали на шляху до отримання задоволення, як спосіб розрядки лібідо. В подальшому Фрейд переглянув цю точку зору і скоро відмовився від неї на користь «теорії подвійного інстинкту». Паралельно з сексуальною або життєвою енергією – лібідозними потягами у безсвідомому – «еросом», Фрейд розкрив та описав ще одну могутню силу – деструктивний інстинкт смерті – «танатос». Щоб позбутися цієї руйнівної енергії, людині потрібно знайти спосіб розрядитися. У цьому відношенні проводилися паралелі між сексуальною напругою та накопиченням агресивної енергії. Подібно до того, як статевий акт призводить до розрядження сексуальної енергії, таким же чином реалізація агресивних дій сприяє розслабленню внутрішньої напруженості, що виникла в результаті накопичення деструктивної енергії. Зазвичай агресивна енергія спрямовується на зовнішні об'єкти. Причому, це відбувається не тільки шляхом фізичних дій. Часом вона проявляється у вербалізаціях, входить у склад образів уяви тощо. Все це призводить до своєрідного самоочищення, «катарсису», завдяки якому відбувається послаблення внутрішньої напруженості, розрядка деструктивної енергії. Тим не менш, бажання руйнувати повністю не зникає, деструктивна енергія накопичується знову і знову: періодичні розрядки чергуються з підвищенням напруженості. Згідно з поглядами З. Фрейда, психіка індивіда буде зруйнована, якщо енергія «танатоса» виявиться заблокованою та не знайде вихід по відношенню до якогось зовнішнього об'єкта. Саме звідси йде переконаність З. Фрейда щодо невідворотності людської агресивності. Ця жорстка позиція З. Фрейда дала привід Берону та Річардсону підкреслити, що «погляди З. Фрейда на джерела і природу агресії досить песимістичні» [4, с. 33].

Інша, так звана еволюціоністська, концепція про вродженість агресії бере початок у поглядах К. Лоренца, який розглядав агресію в системі загальної адаптивної стратегії поведінки, а не як тенденцію до руйнування. Роблячи акцент на спонтанному характері агресії, К. Лоренц вважав, що остання є одним із основних інстинктів збереження життя. У даній концепції агресія характеризується як вроджена схильність, що витікає з феномену природного добору. Агресія, за К. Лоренцем, виникає з вродженого інстинкту боротьби за існування. Зокрема, агресія сприяє підвищенню ймовірності збереження біологічного виду. При цьому, згідно з К. Лоренцем, мета агресії є універсальною як для тварин, так і для людей. У даній концепції виділяються два різновиди агресії – міжвидова та внутрішньовидова. Міжвидова агресія порівняно рідка у порівнянні з внутрішньовидовою агресією та проявляється у взаємних контактах тварин, що належать до різних біологічних видів. Міжвидова агресія, в основному, спрямована на самозбереження та самозахист: це – добування їжі, збереження потомства та його захист від нападів «чужаків», захист життєвого простору.

На відміну від міжвидової агресії, внутрішньовидова агресія, яка проявляється у взаємних контактах особин одного і того ж біологічного виду, зустрічається майже у всіх хребтових. Цей різновид агресії К. Лоренц назвав агресією у «власному і вузькому розумінні слова», яка являє собою більшу небезпеку не стільки в тваринному світі, скільки для людських взаємовідносин. «Накопичення агресії тим більш небезпечне, чим краще знають один одного члени даної групи, чим більше вони один одного розуміють і люблять. У такій ситуації ... всі стимули, які викликають агресію та внутрішньовидову боротьбу, переживають різке зниження порогових значень» [9, с. 62]. Але разом з тим він підкреслює, що даний вид агресії так само, як і попередній, слугує збереженню біологічного виду, оскільки тісно пов'язаний із суперництвом, що надає сильним і здоровим особинам (у тваринному світі) та індивідам (у людей) можливість зайняти більш високі ієрархічні позиції. Так, за К. Лоренцем, людина має особливий енергетичний потенціал поведінки, який накопичується у ньому в процесі життєдіяльності. Ймовірність виникнення та інтенсивність прояву агресивної поведінки залежать від реальної сили такого енергетичного потенціалу. Для вираження агресії потрібен зовнішній стимул: поява такого стимулу, згідно з К. Лоренцем, негайно викликає нестримане виверження агресії. Він порівнює це з постійно киплячим котлом, де пара, що утворюється, шукає собі виходу назовні. Якщо на шляху до виходу пари виникає перепона, то вона з силою відштовхує її. Причому, на відміну від фрейдівської точки зору, К. Лоренц вважав можливим зменшення агресії. Зокрема, для того, щоб контролювати та пом'якшити агресію, Лоренц пропонував надати розрядці агресії соціально прийнятну спрямованість.

Слід відмітити, що інший відомий спеціаліст у цій області, Л. Берковіц, який критикував як фрейдівський, так і лоренцевський погляди на агресію, приділяє особливу увагу відсутності емпіричних підтверджень даних теоретичних постулатів. «Дослідникам не тільки не вдалося знайти центри «агресивної енергії» ні в організмі тварини, ні в організмі людини..., але й немає достатньо доказів того, що підмінена агресивна діяльність принесе користь очищення (катарсис) та зменшить наступний потяг до агресії», – підкреслює Л. Берковіц у своїй книзі «Агресія: причини, наслідки та контроль» [1, с. 473].

Але, разом з тим, Л. Берковіц повністю не виключає ймовірність біологічної обумовленості агресії. З цього приводу він пише: «Незважаючи на те, що я критично ставлюся до традиційної концепції агресивного інстинкту, я, звичайно, не відкидаю роль біологічних процесів» [1, с. 474]. Як доказ даного припущення Л. Берковіц приводить позитивні результати експериментальних досліджень, які були проведені в Данії у зв'язку з виявленими фактами спадкової схильності до вчинення деяких різновидів злочинів, пов'язаних з насильством. Ці експерименти підтвердили більшу схильність чоловіків, у порівнянні з жінками, до агресивної поведінки, а також те, що «є докази того,

що чоловічі статеві гормони можуть впливати на схильність до агресії» [1, с. 474]. Для пояснення природи агресії Л. Берковіц використовує відоме з теорії фрустрації поняття «відносної депривації», що являє собою феномен, який належить до галузі соціальної взаємодії. Відносна депривація – це оцінка свого положення (або своєї групи) як утисненого, дискримінованого порівняно з іншими, що супроводжується почуттям несправедливості. Як показав дослідження М. Дойча, що працював у руслі ідей Л. Берковіца [1, с. 50], незадоволеність викликана насамперед відносною, а не абсолютною депривацією. Тут відіграє важливу роль фактор соціального порівняння з тими, хто знаходиться в кращому положенні.

У зв'язку з цим інший відомий психолог Е. Аронсон [3], кажучи про безперечну наявність інстинктивного складника в агресії, тим не менш відзначає, що серйозні зміни до останньої вносять ситуативні фактори. Такий підхід добре сполучається з ідеєю Л. Берковіца про відносну депривацію як фактор, що стимулює агресію.

З приводу факторів біологічного характеру, що лежать в основі виникнення агресії, Д. Майєрс пише: «Агресія являє собою складний поведінковий комплекс, і тому неможливо говорити про існування в людському мозку чітко локалізованого «центру агресії» [2, с. 487].

Позиція Е. Фромма стосовно вродженої детермінації агресії полягає в наступному. Загалом висловлюючи свою згоду з прихильниками такої інтерпретації агресії, він пропонує своєрідну точку зору з приводу феноменології. Е. Фромм поділяє агресію на два види. Перший вид – це вищезгадана захисна агресія, що має філогенетичне походження. Цей вид агресії Е. Фромм називає доброякісною. Згідно з його теорією, доброякісна агресія як у тваринному світі, так і у людини являє собою реакцію-відповідь індивіда чи групи на небезпеку, що загрожує їх життєвим інтересам. «Філогенетично закладена агресія, що зустрічається у людей і тварин, є нічим іншим, як адаптивною, захисною реакцією» [10, с. 124]. Причому такого роду реакція може виникнути як у відповідь на небезпеку, на загрозу, що спрямована на задоволення базових біологічних потреб, так і в умовах тисняви, обмеженості простору пересування, високої температури тощо. Отже, за Е. Фроммом, такий різновид агресії, як захисна агресія, має біологічне походження, виконує адаптивну функцію і сприяє збереженню життя.

Що ж до другого виду агресії за Е. Фроммом, то це злоякісна агресія, яка не має нічого спільного з біологічними потребами, і, не будучи ані адаптивною, ані захисною, сіє жорстокість і розруху. Злоякісна агресія не має філогенетичного походження і, що дуже важливо, властива лише людині. «В основі злоякісної агресії – не інстинкт, а деякий людський потенціал, корені якого приховані в умовах самого існування людини» [10, с. 231].

Наступна концепція агресії була розроблена в рамках теорії фрустрації. Зокрема, Дж. Доллард розглядав агресію як реакцію

відповіді на фрустрацію. «Фрустрація – це таке явище, коли у людини є певний мотив, коли вона прагне досягти бажаної мети, але зустрічає перешкоди на цьому шляху» [11, с. 472]. Згідно з Дж. Доллардом, «фрустрація завжди призводить до якогось прояву агресії» [11, с. 490]. В 1939 році група психологів, відома під назвою «Йельська група», куди входив Дж. Доллард зі своїми однодумцями, та Н. Міллер разом з кількома іншими авторами, випустили книгу під назвою «Фрустрація і агресія», яка позначила початок експериментальних досліджень у цій галузі. Спростувавши погляди про інстинктивну роль агресії, ці дослідники абсолютизували роль фрустрації в її виникненні. На думку цих авторів, фрустрація завжди провокує агресію в якійсь формі, а агресія завжди є результатом фрустрації. Проте незабаром цей жорсткий підхід був переглянутий Н. Міллером. Він висунув більш м'який варіант залежності «фрустрація – агресія», який полягав у тому, що агресивна поведінка є лише однією з моделей поведінки фрустрованої людини.

В подальшому концепція фрустраційної детермінації агресії була переглянута, зокрема, Леонардом Берковіцем. Він був переконаний, що в поясненні психологічної природи агресії Йельська група переоцінювала роль фрустрації. Виходячи з цієї позиції, він висунув точку зору про те, що фрустрація лише створює психологічні умови для виникнення злості. В результаті фруструючих впливів у психіці особистості створюється емоційна готовність до агресивних реакцій. Л. Берковіц, зокрема, відзначає: «Я вважаю, що фрустрація продукує тенденцію до агресії. Негативний афект – головний підбурювач агресивних схильностей» [1, с. 70]. Зазвичай, за Л. Берковіцем, неприємність ситуації прямо пропорційна схильності особистості до агресивної поведінки. Він дотримується такої думки: «Ми поводимося агресивно лише тоді, коли вважаємо, що з нами вчинили несправедливо чи незаконно, або розцінюємо дії інших як спрямовані особисто проти нас» [1, с. 59].

Тим не менш, для спалаху конкретного акту агресії необхідний хоч якийсь зовнішній стимул. У результаті своїх експериментальних досліджень Л. Берковіц та його однодумці констатували, що таким стимулом може стати, наприклад, зброя, яка знаходиться в полі зору. Стимуляторами агресії можуть стати також почуття болю, образу, які також здатні підштовхнути людину до агресивної поведінки. У зв'язку в цим Берон і Річардсон висловлюють думку про те, що «чи спричинить фрустрація агресію, чи ні, залежить від інтерпретації індивідумом безлічі ситуативних факторів і від його емоційної реакції на них» [4, с. 136].

Третій концептуальний підхід до проблеми агресії – це теорія соціального научіння, яка відрізняється від двох попередніх тим, що в ній агресивна поведінка розглядається як результат формуючого впливу соціального середовища. Найвідомішим прихильником цієї концепції був Альберт Бандура, на думку якого людина здатна навчитися агресивної поведінки насампе-

ред тому, що така поведінка в деяких випадках навіть заохочується. Крім того, часто така людина, спостерігаючи за агресивною поведінкою іншого, емоційно співпереживаючи і оцінюючи акт агресії, сприймає це як певну поведінкову модель, властиву соціуму. В концепції А. Бандури висувається принцип цілісної інтерпретації агресії на основі трьох факторів: 1) способів засвоєння подібних дій; 2) факторів, що провокують їх появу; 3) умов, за яких вони закріплюються [5, с. 48].

Викладений у цій статті оглядовий матеріал у загальному вигляді відображає принципові підходи до проблеми агресії, що існують в сучасній психології.

Список використаних джерел

1. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб: Прайм-Еврознак, Нева; М.: Олма-Пресс, 2002. – 510 с.
2. Майерс Д. Социальная психология: Пер. с англ. / Д. Майерс. – СПб.: Прайм-Еврознак; М.: Олма-Пресс, 2004. – 510 с.
3. Аронсон Э. Общественное животное. – М: Аспект-Пресс, 1998.
4. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. – СПб: Питер, 2001. – 352 с.
5. Bandura A. Exercise of personal and collective efficacy in changing societies / Bandura A. // Self-efficacy in Changing Societies /Ed. by Albert Bandura. – Cambridge University Press, 2002.
6. Ferguson, C. J. (Ed.). (2009). Violent crime: Clinical and social implications. Thousand Oaks, CA: Sage.
7. Басс А. Психология агрессии // Вопросы психологии. – 1967. – № 3.
8. McDougall W. Psychology: Study of Behavior. 1912, 2 ed., L., 1952.
9. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло»): Пер. с нем. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 272 с.
10. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М.: Республика, 1994.
11. Dollard J. (et al.). Frustration and Aggression. New Haven; L, 1939.

The comparative analysis of different psychological aggression theories is revealed. Three main scientific psychological approaches are described: 1) aggression as a born instinct; 2) aggression as a reaction to frustration; 3) aggression in the result of social learning. The classical texts of the prominent in this field authors are investigated as well as the known experiments.

Key words: comparative analysis, psychological theory, aggression, scientific psychological approach, instinct, frustration.

Отримано: 09.09.2009